

KİŞİLİK HAKKI BAĞLAMINDA CESEDİN DEFNEDİLECEĞİ YERE KİM KARAR VERİR?

WHO DECIDES WHERE THE CORPSE WILL BE BURIED IN THE CONTEXT OF PERSONAL RIGHT?

DOI : 10.21492/inuhfd.394289

Agâh Kürşat KARAUZ*

Özet

Ölmüş bir kimsenin defnedileceği yer hususunda kişinin ölümünden sonra zaman zaman yakınlarının ihtilafa düştükleri bilinmektedir. Bu sebeple, kişinin defnedileceği yere karar verme yetkisinin tespit etmeden önce bu meselenin bir kişilik hakkı meselesi olduğu belirtmek gerekir. Kişinin hayatta iken ölümünden sonra cesedi üzerinde tasarruflarda bulunma hakkı vardır. Bu konuda karar verme yetkisi öncelikle ölen kişindir. Her ne kadar ölüm ile birlikte kişilik sona ermiş olsa da, kişinin yaşarken defnedileceği yere ilişkin talepleri ve istekleri dikkate alınmalıdır. Bu sebeple, kişilik haklarının ölüm sonrasında korunması ilkesi kabul edilmiştir. Bu ilke, kişinin açık veya örtülü talep ve isteklerini yerine getirmeyenlere karşı yakınlarına dava hakkı da tanımaktadır. Kişinin defnedileceği yere ilişkin açık veya varsayılan iradesi tespit edilemezse, bu durumda yakınlarının iradesine başvurulur. Ancak bu yakınlar arasında ihtilaf olduğunda kime öncelik tanınacağı tespit edilmelidir. Kişilik hakkı kapsamındaki tanınan bu yetkinin ölen kişinin yaşantısına uygun bir şekilde kullanılması gerekir. Buna göre, kişi hayatta iken aralarındaki ilişki ve duygu yoğunluğu dikkate alınmalıdır. Şüphesiz ki; kişinin eşi ve kan hısımları bu anlamda ilk akla gelenlerdir. Ancak bu yetkiyi aile hukuku anlamında aile kavramı sınırlandırmak doğru olmaz. Bu sebeple, kişinin ölümü anında aileden veya aileden olmayan taraflar ile kişi arasındaki ilişkinin dikkate alınması gerekir.

Anahtar Sözcükler: Kişilik hakkı, ceset, defin yeri, yakınlar, ölüm.

Abstract

It is known that the relatives are sometimes in conflict about where the body will be buried. Thus, before identifying who is authorized to decide where to bury the body, we need to say that it is primarily a problem about the personal rights. A person has a right to dispose of his dead body while he is alive. The authorization about this issue primarily belongs to the person who dies. Even though the personality ends with the death, the will and the demands which a person express when he is alive should be considered. Thus, the principle of protection of the personal rights after death is accepted. This principle gives a chance to the relatives to bring a law suit against the ones who does not fulfill the will of the dead person. If the clear or default will of the dead person about where to bury his body can not be identified, the relatives should be consulted. However, in this case it needs to be identified who has priority when there is a conflict between the relatives. This authorization which is considered of personal right should be identified according to the

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı,
(E-mail: agahkursatkarauz@gmail.com)

Makale Gönderilme Tarihi: 13.02.2018

Makale Kabul Tarihi: 12.06.2018

life of the dead person. This means that the relation and the emotional density between the dead person and the others when he is alive should be considered. It is obvious that the spouse and the blood relatives come to mind first. However, it would not be correct to come to limit this authorization with the family which is defined in Family Law. Thus, it must be considered that the relations between the dead person and the people who are in the family or not in the family.

Keywords: Personal right, corpse, burial place, relatives, death.

1. HUKUKİ SORUN

Batman'ın Sason'a bağlı Örengil köyünde yaşayan Ermeni asıllı F.G. altmış yıl önce Müslüman olmuştur. Kendisi gibi Ermeni asıllı olan eşi F.G., evlendiğinde Müslüman olmasına rağmen, sonradan tekrar Hıristiyanlık dinini seçmiştir. Ailenin on bir çocuğundan yedisi Müslümanlığı, dördü Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Müslüman çocuklar, cenazenin camiden ve İslami usullere göre kaldırılmasını istemiştir. Onlara göre F.G., ölene kadar bir Müslüman gibi yaşamış, oruç tutmuş, namaz kılmış, hatta hacca gitmek için Diyanet'e müracaat etmiştir. Hıristiyan çocukları ve eşi ise, cenazenin kiliseden kalkması gerektiğini, vefat edenin baskılardan dolayı dinini değiştirdiğini iddia etmişlerdir. Sonuç olarak, müteveffanın eşinin iradesine üstünlük tanınmış ve vefat eden Balıklı Ermeni mezarlığına gömülmüştür¹. Bu durumda, ortaya çıkan sorun şudur: *Bir kimsenin ölmesi halinde defnedileceği yere kim karar verecektir?*

Bu konuyu sadece “*cesedin nereye defnedileceğine karar verme yetkisi*” bağlamında tartışmak aslında uygun olmayacaktır. Çünkü konu geniş perspektifte ceset üzerindeki tasarrufları da içermektedir. Örneğin ölen kişinin organ ve dokularının nakli veya ölen kişinin cesedinin gömülmek yerine bilimsel amaçla kullanılmasına karar verme yetkisi de bu kapsamda değerlendirilebilir. Özellikle diğer ülkelerde bu konu hakkında değerlendirmelere, sınırlı da olsa düzenlemelere ve hatta mahkeme kararlarına rastlanmaktadır. Bunun temelinde “*cesedin yakılması veya gömülmesi yetkisi*” tartışması yer almaktadır. Türk Hukuku açısından 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu m. 224 ve 225'te

¹ Bkz. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/dini-islam-cenazesi-kilisede-1253206/>, e.t. 20.01.2018. Şahsının da şahit olduğu bir olayda, ölen kadının eşi ile kardeşleri, hastane morgunda cenazenin gömüleceği yer konusunda ihtilaf nedeniyle kavga etmişlerdir. Ölenin eşi, ikametgâhları dışında uzak bir yerde olan aile mezarlığının olduğu yere eşinin cenazesini defnetmek istemiştir. Ancak eşinin babası ve kardeşleri, hem vefat edenin ve eşinin ikametgâhı olan ve hem de kendi memleketleri olan şehre cenazenin defnedilmesini istemişlerdir. Ancak söz konusu ihtilaf, üçüncü kişilerin araya girmesi ile eşin isteği doğrultusunda çözülmüştür.

cesetlerin yakılmasına izin vermiştir². İlgili kanunun 224. maddesi, ölümlerin yakılması için fırınlar yaptırma yetkisini belediyelere vermiştir. Ancak ülkemizde hiçbir belediye buna yanaşmamış ve bu sebeple krematoryum (ölü yakma yeri) bulunmamaktadır. Yani cesedinin yakılmasını isteyen kimse açısından hukuki değil fiili bir imkânsızlık söz konusudur. Ayrıca, ölüden organ ve doku nakli meselesi, hemen hemen tüm ülkeler açısından düzenlenmiş ve sınırları tespit edilmiştir. Bu yüzden, bu konuda bir boşluktan bahsedilemez. Oysa nereye defnedileceğine karar verme yetkisi konusunda herhangi bir hukuk kuralı veya örf-adet kuralı yoktur. Başka bir deyişle, hukuk boşluğu bulunmaktadır. Yine şunu da belirtmek gerekir ki; bu alan hukuk dışı bir alan olarak nitelendirilemez. Sonuç olarak; cesedin nereye gömüleceğine karar verme yetkisinin tespiti, ülkemizde sık karşılan bir problemdir. Ancak bu problemin çözümüne ilişkin doğrudan bir çalışma yapılmamıştır.

2. HUKUKİ ANLAMDA ÖLÜM

Hukuk düzeni çeşitli amaç ve bağlarla ölüm konusuyla doğrudan doğruya ilgilendirir. Türk Medeni Kanunu m. 28'e göre, kişilik ölümle sona erer³. Ayrıca, ceza hukukunda kişinin öldürülmesi yasaklanmıştır ve kişinin ölüp ölmediğinin tespiti önem taşır. Veya miras hukuku açısından mirasın terekesinin paylaşılabilmesi için ölüm olayı gerçekleşmelidir. Keza tedaviye son verme, evliliğin sona ermesi, organ nakli meselesi için de ölüm olayının belirlenmesi gerekir. Bu sebeple, hukuk düzeni tarafından yaşam ve ölüm arasındaki tespit edilmesi gerekir. Ölüm olayının ve anının belirlenmesi, tıp bilimi açısından olduğu kadar hukuk bilimi açısından da oldukça önemlidir. Ölüm ve ölü kavramlarını tanımlarken klinik, sosyal ve ahlaki değerlendirmeler doğrudan etkilidir⁴.

² Bu kanuna göre, bir kimsenin cesedinin yakılabilmesi için hayatta iken açıkça cesedin yakılmasını istediğini beyan eden yazılı bir vesika veya şifahen bu tür talebi olduğunu belirtilen en az üç kişinin yazılı beyanı aranır. Buna göre, kişinin bu konuda yazılı veya şifahi bir talebi yoksa yakınları bu konuda karar veremezler.

³ Ölüm olayının tespitinde hukukun tam bir ölçü veremeyeceği; bu konuda tıp biliminin esaslarının dikkate alınması gerektiği hakkında bkz. DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, TUFAN: Türk Özel Hukuku Cilt II, Kişiler Hukuku, İstanbul, 2017, s. 24; OĞUZMAN M. Kemal/ SELİÇİ Özer/ OKTAY-ÖZDEMİR Saibe, Kişiler Hukuku, İstanbul, 2016, s. 19; Ölüm olayının "hukuki olay mahiyetinde olduğu" hakkında bkz. AKİPEK Jale G./ AKINTÜRK Turgut/ ATEŞ KARAMAN Derya, Türk Medeni Hukuku - Başlangıç Hükümleri - Kişiler Hukuku Cilt I, İstanbul, 2016, s. 246.

⁴ CLAUSING, Marilee: The Acceptance of Brain Death as a Legal Definition of Death in Illinois: In Re Haymer, DePaul Law Review, Vol. 33, 1, 1983, s. 211.

Yaşam ve ölüm arasında açık bir ayırım olduğu varmış gibi görülebilir. Ancak gerçekte bu ayırım bulanık bir düzlemedir. Geleneksel biyolojik anlayışlarda ölüm, bir bireyin nefes almasının kesilmesi veya kalbinin atmasının durmasıdır. Bununla birlikte, bu tür kardiyolo-solunum yetmezliği günümüz açısından yeterli bir ölüm anlayışı değildir. Tıbbî teknolojik gelişmeler sonucunda günümüzde bağımsız olarak solunum durmasına karşı; yapay solunumun yeniden başlatılması sağlanmaktadır. Bunun sonucunda, bir zamanlar ölü olarak görülen, nefes almayan ve /veya kalbi artık atmayan biri yeniden canlandırılabilir. Bu sebeple, kardiyolo-solunum yetmezliği artık ölümü tespit için yeterli bir ölçüt değildir⁵.

Teknolojik gelişmeler sonucunda, bir kişinin bilinçli haline dönme ihtimalini ortadan kaldıran büyük çaplı beyin hasarının yaşanmasına rağmen, geleneksel kriterler⁶ dikkate alındığında kişi destek cihazlarına bağlı olarak solunuma devam ettiği için yaşamaya devam edebilir. İşte bu teknolojik gelişmelerin ölüm teşhisinde yarattığı zorluk ve beyin aktivitesindeki tıbbî ilerlemeler ile birlikte, tıbbî açıdan ölüm=beyin ölümü olarak anlaşılmasına neden olmuştur. Ancak maalesef, hukuk camiası, ölümün belirleyicisi olarak beyin ölümü kabulünde tıp camiasının gerisinde kalmıştır. Böylece bazı ülkelerde, herhangi bir serebral işlevi olmayan bir kişi tıbben ölü olmasına rağmen, hukuken kişi olarak kabul edilmeye devam edilmiştir⁷.

Türk Hukuku açısından, tıbbî ölümün gerçekleştiğine, 2238 sayılı Organ ve Doku Nakli Kanunu m. 11'e göre, biri nörolog veya nöroşirürjiyen, biri de anesteziyoloji ve reanimasyon veya yoğun bakım uzmanından oluşan iki hekim tarafından kanıta dayalı tıp kurallarına uygun olarak oy birliği ile karar verilmesi gerekir. Ayrıca 2238 sayılı kanuna dayanılarak hazırlanan Organ ve Doku Yönetmeliği Ek-1'de, hukuki anlamda ölüm, beyin ölümü olarak kabul edilmiştir. Bu

⁵ CLAUSING, s. 211; SARBEY, Ben: Definitions of Death: Brain Death And What Matters In A Person, Journal of Law and the Biosciences, Vol. 3, Issue 3, 2016, s. 743,744.

⁶ Ölümün geleneksel hukuki tanımlaması, bir kişinin kalp ve solunum sistemlerinin çalışmaması ve geri döndürülememesi anlamına gelmektedir. Bugün hala bu anlayış Japon, Çin, Hindistan, -Avrupa'da bu anlayışa sahip tek ülke- Danimarka, Yahudi Hukukunda hâkimdir. Bu anlayışa göre beyin ölümü ölüm olayını tayinde tek başına yeterli değildir. Bkz. STEINBERG, Avraham: Organ Transplantation and Definition of the Moment of Death–Jewish Perspectives., 2012; www.hods.org; e.t. 01.06.2018.

⁷ WALLACE, Henry: Deadly serious – The Definition Of Death in New Zealand, The New Zealand Medical Student Journal Issue 21, 2015, s. 24; SARBEY, s. 746 vd.

düzenlemeye göre, beyin ölümü klinik bir tanı olup, tüm beyin fonksiyonlarının tam ve geri dönüşümü olmayan kaybı anlamına gelir. Hekimler kurulunun belirleyeceği beyin dolaşımının durduğunu değerlendiren bir destekleyici test yapılır ve test sonucu beyin ölümü tanısı ile uyumlu ise beyin ölümü tespiti tamamlanır⁸. Sonuç olarak beyin

⁸ “Yargıtay'a göre ise ölümün gerçekleşmesi için bütün organların işlevlerini yitirmiş olması gerekir. Yargıtay I. Ceza Dairesinin 11.8.1972 tarihli kararına göre "ölüm anı bütün organlarının durduğu andır." Bkz. ÖZEL, Çağlar: Medeni Hukuk Açısından Ölüm Anının Belirlenmesi ve Ceset Üzerindeki Hakka İlişkin Bazı Düşünceler, AÜHFĐ, Cilt: 51, 2002, s. 53. Beyin ölümü gerçekleşen kimse hakkında, hekimin tıbbi desteği yavaşılatması veya kesmesine yönelik herhangi bir hukuki engel bulunmamaktadır. Bkz. HAKERİ, Hakan: Beyin Ölümü ve Hukuk, Medimagazin Sağlık Çalışmalarının Gazetesi, <https://www.medimagazin.com.tr/authors/hakan-hakeri/tr-beyin-olumu-ve-hukuk-72-64-2175.html>; e.t. 26.01.2018. **ABD Hukukunda**, Uniform Determination of Death Act 26-34-2'e göre, ölümü tanımlamak için beyin ölümü görüşü ile klasik kardiyosolunum tanımı birlikte kullanılır: “ (1) dolaşım ve solunum fonksiyonlarının geri dönüşsüz kaybı veya (2) tüm beyin fonksiyonlarının beyin sapı da dahil geri dönüşsüz kaybı halinde, kişi ölü. Ölüm kararı, kabul edilmiş tıbbi standartlara uygun olarak yapılmalıdır. " Son zamanlarda, bu tanımsal ikilemi gidermek için, Illinois Temyiz Mahkemesi kararında In re Haymer'de hukuki anlamda ölüm için, beyin ölümünü kabul etti. "Bu karar yalnızca Birinci Bölgede bağlayıcı olmasına rağmen, yine de diğer Illinois mahkemeleri açısından destekleyicidir". Bkz. CLAUSING, s. 210 vd. **İngiltere**'de hem klinik hem hukuki algı beyin sapı ölümü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Beyin kökü ölümü (BSD), İngiltere'deki mahkemeler tarafından hukuki ölüm şekli olarak kabul edilir. ReA (1992) v. Med.L.R davasında beyin ölümü hukuki anlamda ölüm olarak kabul edilmiştir. Söz konusu davada, genç bir erkeğin kafa yaralanması ile hastaneye götürülmesi sonucunda kazazede makineye bağlandı ancak daha sonra beyin sapının ölü olduğu belirtildi. Ailesi, kendi uzmanlarının gerçekleşecek hukuki işlemler için bedenini incelemesini sağlamak amacıyla gencin yaşam destek ünitesinde tutulmasını istedi. Ancak doktorlar tarafından makine ile bağlantısı kesildi. Bu olay üzerine, mahkeme çocuğun hukuki olarak öldüğünü ve doktorların çocuğun bağlantısını keserek hukuka aykırı davrandıklarını iddiasını reddetti. Beyin sapı ölümünün hukuki olarak ölüm kabul edilmesi, daha sonra Airedale'daki Lordlar Kamarası tarafından onaylandı. NHS Trust v Bland [1993] 1 Hillsborough felâketinde şiddetli beyin hasarına maruz kalan genç bir adam-Anthony Bland'a ilişkin olayda, Lord Keith, "Tıp dünyasının ve kanunların gözünde beyin sapının işlevini sürdürdüğü sürece bir kişi klinik olarak ölü değildir" demiştir. Bkz. KERRİDGE, IH/ SAUL, P/ LOWE, M/ McPHEE, J/ WILLIAMS, D.: Death, Dying And Donation: Organ Transplantation And The Diagnosis Of Death, Journal of Medical Ethics 2002, 28, s. 92. **Alman Hukukunda**, Alman Tıp Birliği 1982 yılında, ölümü (Bundesärztekammer – BÄK), üst beyin, küçük beyin ve beyin sapının işlevlerinin toplam fonksiyonlarını geri döndürülemez şekilde kaybedilmesi olarak tanımlayan karar yayınlamıştır. Bu karar, Alman Organ Nakli Kanuna (Transplantationsgesetz, TPG) da girmiştir. Bu kanunun § 3 Abs. 2 Nr.'a göre, Alman Tıp Birliği, tıp bilimi hakkındaki kılavuz ilkeler doğrultusunda beyin ölümünü (Der Hirntod) hukuki anlamda ölüm olarak kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. KACZYNSKI, Anika: Rechtliche Regelung der Organspende in Deutschland: Kritische.

ölümü gerçekleşmiş kimse hukuki anlamda ölü olarak kabul edilmektedir, artık kişilik sona erer ve bedeni ceset olarak kabul edilir⁹.

3. CESET ÜZERİNDEKİ KİŞİLİK HAKLARI

Mezar bir insanın ölümlü kalıntılarının yani cesedinin son dinlenme yeridir¹⁰. Cenazelerin ortadan kaldırılmasına ilişkin yasal düzenlemelerin yanı sıra birçok dini kurallar da mevcuttur. Ölüm tecrübesi tüm insanlar için evrenseldir, ceset imhasına ilişkin uygulamalar hemen hemen toplumun kendi kültürünün bir parçasıdır.

TMK m. 28 kapsamında, ölüm kişiliği sona erdirmektedir. Ancak ölüm sonrası kişiliğin korunması, kişisel özgürlük anlamında tanınması gerekir. Bir kişinin hayatı süresince, kendi ölümü sonrasında gelecekte cesedinin akıbetini belirlemek ve yetkisiz müdahalelerin engellemesini isteme hakkına sahiptir¹¹. "Ceset" terimi, bir insanın ölümlü kalıntılarını

Bestandsaufnahme des Transplantationsgesetzes und mögliche Reformvorschläge, Hamburg, 2011, s. 22 vd. **İsviçre Hukukunda**, Aralık 2003'te yürürlüğe giren İsviçre Transplantasyon Kanunu (Transplantationsgesetz), bir kişinin ölümü olarak "beyin sapı da dahil beyninin işlevlerinin geri döndürülemez yitirilmesi" olarak Madde 9, Abs. 1'de tanımlanmaktadır.

⁹ Türk Hukukunda beyin ölümünün gerçekleşmesi ile hukuki anlamda kişiliğin sona erdiği hakkında bkz. DURAL/ ÖĞÜZ, s. 24; OĞUZMAN/ SELİÇİ / OKTAY-ÖZDEMİR, s. 19; ATAMER Yeşim: Ölüden Organ Naklinin Beraberinde Getirdiği Bazı Hukuki Sorunlar, MHB, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni 19, 2011, s. 133 vd.

¹⁰ Şüphesiz ki; defnedilecek yerin öncelikle mezarlık vasfı taşıması ve idare tarafından ölümlerin defnedilmesine tahsis edilmesi gerekir. Bu konu çalışmamızın dışında olduğu için değinilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TOKAT, Hüseyin: Türk Hukukunda Mezarlıklar, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı 2, 2016, s. 159.

¹¹ İsviçre Hukukunda post-mortal yani ölüm sonrası kişiliğin korunması ilkesi reddedilmektedir. Bunun yerine İsviçre Mahkemeleri tarafından kabul edilen görüş, hatıraları koruma doktrindir. Buna göre, kimse ölen kişinin adının bir temsilcisi olarak dava açamaz. Ancak, yakın aile üyeleri bu amaçla en az bir yakın akraba veya arkadaş itibar koruyarak bizzat kendi adlarına dava açabilirler. MAURER, Susan/ KERSTING, Daniel: Ist der Leichnam eine Sache?, Jusletter, 2011, 29.8, s. 9. (Kararlar İçin Bkz. BGE 109 II 353 B 4a, sayfa 359, BGE 104 II 225, E. 5b, sayfa 234 ff; BGE 101, II, 177, E. 5a, 190 ff; BGE 70 II 127, E. 2). Alman Hukukunda ölüm sonrası kişiliğin korunması Mephisto davasında kabul edilmiştir. (BGHZ 50, 133 ff ..) İsviçre doktrininde, OTTO/GRIEDER, hatıraların korunması doktrinini ölenin kişiliğinin korunması için yetersiz olduğunu iddia etmiştir. Bir yakının kendisinin ölenin kişiliğine müdahale etmesi halinde, kendi kişiliği etkilenir ve bu sonucunda taraflar arasında çıkar çatışması oluşmaktadır. Ayrıca, ölenin akrabası yoksa ya da bir şey yapmak istemedikleri takdirde hatıraların korunması doktrinini yine başarısız olur. Son olarak, bu doktrine göre, ölenin kişiliğini dolaylı koruma yeterli koruma sağlamaz. Ölen kimsenin düşünceleri ve dünya görüşleri aynı olmayabilir. Ölümünden sonra kişiliğin korunmasına ilişkin ilkeye göre bile, insanın ölümle birlikte yasal olarak kişiliği sona erer. Eleştiri için bkz. OTT,

tanımlamak için kullanılır. Önceden yaşayan kişinin kendi kaderini tayin hakkı, hayatta kalan kurtulanların haklarının önünde gelmektedir. Ancak şüphesiz ki, ölenin sözlü veya yazılı ölüme bağlı tasarrufu yoksa yakınların talepleri dikkate alınacaktır¹². Mesela ölümden sonra doktorun hastası hakkındaki dosyada yer alan tıbbi bilgilerin korunmasına ilişkin sır saklama yükümlülüğü devam eder¹³.

Ölümünden sonrası kişinin kendi cesedi üzerinde taleplerinin yerine getirilmesinin hukuki dayanağı mülkiyet hakkı değildir. Yaşayan bir insanoğlunun bedeni ve onunla sıkı sıkıya bağlı kısımlar, şahıs varlığına ait olup, eşya niteliğinde değildir. Dahası, ceset miras hukukunun konusu da değildir, çünkü bir kişinin vücudu, mirasçılara intikal eden varlıklar arasında kabul edilemez. Varoluşu başka kişi ile ilişki gerektirdiğinden aile hukukuna da ait olamaz. Bu sebeple kişinin yaşarken, öldükten sonra vücudu ile ilgili tasarruflarda bulunmasının (gömülme şekli, töreni, yeri gibi) kaynağı kişilik haklarından çıkar¹⁴.

Ölüm ile birlikte kişinin hak sahipliği ve kişilik hakkı sona erdiği için ölenin kararlarının ve beyanlarının neye dayanarak yerine getirilmesi gerektiği ve bunların takip edileceği tespit edilmelidir. Bu bağlamda, çoğu hukuk sistemlerinde organların nakline ve cenaze defnine ilişkin mevzuat kullanılabilir. Mesela, bazı hukuk sistemlerinde mezarın türünün vefat edenin iradesi ile belirlendiği düzenlemeler bulunmaktadır¹⁵. Yine otopsi

Walter/ GLİDER, Thomas: Plädoyer für den Postmortalen Persönlichkeitsschutz, AJP 2001, s. 628.

¹² ÖZBİLEN, Arif Barış: İnsan Kökenli Biyolojik Maddelere İlişkin Hukuki İşlemler, İstanbul, 2011, s. 38 vd.

¹³ İsviçre Hukukunda ölüm sonrası –postmortal- korumayı sadece organ nakli kanunu ile (Transplantationsgesetzes) değil, aynı zamanda **Fikri Mülkiyet Hakları Kanunu (Urheberrechts)** ile de korumaktadır. Avusturya ve Almanya'da bugün, var olan kişiliğin haklarının ölümden sonra da devam ettiği bilinmektedir. Bkz. OTT/GRIEDER, s. 630; MAURER/ KERSTING, s. 9. Bu koruma, Avusturya hukuk sistemine de yabancı değildir: kişinin ölümünden sonra fikri haklarının korunmasına ilişkin § 77 UrhG düzenlenmesi bulunmaktadır. Yine bir kimsenin yaşarken § 62a KAKuG'e göre, ölüsüne otopsi yapılmasını yasaklama hakkına sahiptir. Bkz. MAYER, Elisabeth: Der Umgang mit der Leiche, Dissertation an der juristischen Fakultät der Universität Wien, 2010, s. 33.

¹⁴ MAURER/ KERSTING, s. 9; MAYER, s. 32.

¹⁵ **Avusturya Hukukundaki düzenlemeler** için bkz. § 20 Abs 2 bgl Leichen- und BestattungswesenG; § 12 Abs 2 nö BestattungsgG; § 17 Abs 2 oö LeichenbestattungsgG; § 15 Abs 1 sbg Leichen- und BestattungsgG; § 17 Abs 1 stmk LeichenbestattungsgG; § 3 Abs 2 vbg BestattungsgG; § 28 Abs 2 wr Leichen- und BestattungsgG. 137 § 10 Abs 3 ktn BestattungsgG; § 31 Abs 2 GemeindesaniättsdienstG. **Alman Hukukundaki düzenlemeler** için bkz. Hessen Friedhofs- und Bestattungsgesetz (FBG) § 14 Abs. 1;

yapılıp yapılamayacağı konusunda, vefat edenin iradesinin dikkate alınacağı düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu hükümlerden ölenlerin iradesinin esas önemli olduğu söylenebilir. Bu görüş, post-mortal (ölüm sonrası) kişilik hakkı doktrinine dayanır. Bu düzenlemeler, kişilik haklarını korumanın ölümle sonuçlanmadığı gösterir. Bu nedenle, ölenin sadece bir emir verme hakkı yoktur; ayrıca bu emir takip edilmelidir. Ölenin bu talepleri yerine getirilmediğinde bu yerine getirme görevini başkaları devralmalıdır. Örneğin vasiyeti yerine getirme görevlisi veya temsilcisi, ölen kişinin talebini yerine getirmelidir¹⁶.

Ölüm sonrası kişilik haklarının söz konusu olamayacağına ilişkin görüşlerin dayanağı, TMK m. 28 (ZGB Art. 31/1) olarak gösterilmektedir. Ancak bu görüş ikna edici nitelikte değildir. Ölünün cesedini, yakınlarının hatıralarından bağımsız olarak ölüm sonrası bir kişisel hak aracılığıyla hukuki koruma altına almak, onu metafizik veya dini bir takım boyutlarda canlı olarak kabul edip bir kişilik sahibi olarak tanımlanacağı anlamına gelmez¹⁷. Ölüm sonrası kişiliğin tanınması, cesedin doğrudan korunmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle ceset üzerinde yaşayan kişilerin özerkliği ve irade serbestisi ile değil, vefat edenin yakınlarından bağımsız gerçek değerleri, hisleri veya sözleşmeleri ile sınırlı olarak tasarrufta bulunulur¹⁸.

Bununla birlikte, ölüm sonrası kişilik haklarının tanınması kavramının zayıf noktaları da bulunmaktadır. Şöyle ki; kişilik haklarının sınırlandırılmasının tanımlanmasında, belirsiz bir kişilik hakları varsayımı gerçekçi değildir. Öte yandan, TMK m. 28'in (ZGB Art. 31/1) aşırı dar ifadesi ve son olarak da doğru hak sahibinin tanımında sorunlar bulunmaktadır. Burada korunan ölü bir kişi yani ceset değildir. Daha önceden yaşayan bir kimsenin kişiliği ve sağ kalanların ölenin yakını olarak onunla ilgili hatıralarının korunması ile ilgili menfaatleridir. Ölüm sonrası kişilik haklarının korunması, ekonomik hakların korunmasını sağlamaz. Bu durumda, kişinin görüntüleri, sesleri gibi ölümle birlikte devam eden menfaatleri ölüm sonrası kişilik haklarının korunması kapsamında kabul edilmez, ancak üçüncü kişilerin kullanımına da açılmaz. Bu menfaatler, mirasçılara geçer. Miras hukukunun

Bestattungsgesetz § 32 Abs 1; Nordrhein-Westfalen BestG NRW § 12 Abs 1; Saarland BestattG § 27Abs. 2; Rheinland-Pfalz Bestattungsgesetz § 8 Abs 4.

¹⁶ MAYER, s. 33.

¹⁷ MAURER/ KERSTING, s. 10; BÜCHLER, Andrea: Die Kommerzialisierung von Persönlichkeitsgütern: Zur Dialektik von Ich und Mein, Archiv für die civilistische Praxis, 2006, s. 340; ÖZBİLEN, s. 39.

¹⁸ MAURER/ KERSTING, s. 10; BÜCHLER, s. 341; ÖZBİLEN, s. 39.

amaçlarından birisi de ölenin menfaatleri ve iradesini vermektir¹⁹. Hem Türk hem İsviçre Hukukunda cesedin kaderi ile ilgili vasiyetname yapma imkânı sadece tanınmış olmakla kalmayıp, aynı zamanda kanunla da düzenlenmiştir²⁰.

Ölenin yakınlarının ceset üzerindeki tasarrufları, vefat edenin varsayılan iradesi ile de sınırlıdır. Ölümünden sonra kişinin kişilik hakkı devam ettiği için, açıklanamayan ancak tespit edilebilir iradesi de dikkate alınmalıdır. Ancak, ölen kişinin iradesi önceki ifadelerden, beyanlarından ya da koşullardan tayin edilemezse, yakınları ceset ile ilgili karar vermekle özgürdürler. Ancak bu yetki yine ölenin kişilik hakkından bağımsız değildir. Örneğin yaşamında dindar olarak bilinen bir kimsenin inandığı dine veya inanca aykırı bir ritüelle cesedin yakılmasına karar verilmesi uygun olmayacaktır²¹.

Ölüm sonrası kişilik haklarının korunması gerektiği ceza hukukunda da düzenlenmiştir. Ceza hukukunda, kişinin hatırasına hakaret suçunda, korunan hukuki değer, ölenin kişilik haklarıdır. Ölenin "*Şerefi*" terimi, bu maddenin, ölenlerin şereflerini korumakla ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Ölen kişi hukuki olarak hak sahibi değildir ve bu nedenle şeref sahibi olamaz. Bununla birlikte, şerefinin post-mortal kişilik hakları bağlamında devam ettiği kabul edilmektedir²².

4. KİŞİNİN ÖLÜME BAĞLI TASARRUF İLE DEFİN YERİNİ TAYİN ETMESİ

Ölüme bağlı tasarruf deyince, miras bırakanın mirasçılara geçen malvarlıkları ile ilgili ölümünden sonra hüküm ve sonuç doğuracak tasarruflar anlaşılır²³. Ancak ölüme bağlı tasarrufların mutlaka tereke yani murisin malvarlığına ilişkin olmasına gerek yoktur. Bir kimsenin ölüme

¹⁹ BÜCHLER, s. 340 vd.

²⁰ Türk Hukukundaki düzenlemeler: 2238 sayılı Organ Ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması Ve Nakli Hakkında Kanun (Ölüden organ ve doku alma koşulu ve cesetlerin bilimsel araştırma için muhafazası) m. 14; 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu (Ölünün Yakılmasına İlişkin) m. 224-225.

²¹ MAYER, s. 43.

²² MAYER, s. 68. Türk Hukukunda da ölenin devam eden kişilik haklarının korunduğu hakkında bkz. KOCA, Mahmut/ ÜZÜLMEZ, İlhan: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 4. Baskı, Ankara, 2017, s. 462

²³ Hem Türk Medeni Kanununda hem de doktrinde miras ve tereke kavramının birbiri ile eş anlamlı şekilde kullandığı ancak her iki kavramın birbirinden farklı olduğu ileri sürülmüştür. "Tereke" kavramı içerisine mirasbırakanın sadece malvarlığı ile ilgili değerleri girerken, "miras" kavramı içerisine mirasçılara intikal tüm yetkiler ve değerler girmektedir. Bu noktada "miras" kavramı, "tereke" kavramından daha geniştir. Bkz. AYİTER Nuşin / KILIÇOĞLU Ahmet M., Miras Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 1991, s. 37.

bağlı tasarruf ile aile veya kişiler hukukuna ilişkin birtakım işlemlerin yerine getirilmesini talep edebilir²⁴. Örneğin bir kimse ölüme bağlı tasarruf ile kendisi öldükten sonra çocuklarının gidecekleri okula veya seçecekleri mesleğe ilişkin bir tasarrufta bulunabilir. Bu tür tasarrufların parasal değeri olduğu söylenemez²⁵.

Şüphesiz ki; ölüme bağlı tasarruf ile kişinin ölümünden sonra kendi defin yeri ile ilgili tasarruflarda bulunması da mümkündür. Bir kimse cenaze töreninin şekli, cenaze töreninde gelenlere verilecek yemekler, mezar taşına yazılacak yazı, defnedileceği yer hakkında ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir. Kişinin organlarının bağışlanması veya cesedinin bilimsel amaçlı olarak kullanılmasına ilişkin tasarrufların hepsi ölüme bağlı tasarrufa konu edilebilir. Ancak bu tür tasarruflar kişilik hakkına ilişkindir. Bu sebeple, bu tür tasarrufların ölüme bağlı tasarrufların içine hapsedilmesi uygun olmayacaktır²⁶. Başka bir deyişle, ölüme bağlı tasarrufların katı şekilciliği yani sadece vasiyetname veya miras sözleşmesi ile kişinin defin yerini belirleyebilmesi aksi takdirde bu tür tasarrufların iptal edilebilir olduğu kabul edilemeyecektir. Kişinin ölümün sonrasında devam edecek post-mortal (ölüm sonrası) kişiliğin korunması yerine getirilmesi gereken bu taleplerin muhakkak ölüme bağlı tasarrufla ve kanunun öngördüğü şekil şartı ile belirlenmesi gerekmez. Çünkü kişinin öldükten sonra cesedinin akıbetini tayin etmesi, cenaze merasimi ile ilgili istekleri kişilik haklarına ilişkindir²⁷. Bu sebeple, kişinin ölümünden sonra bile bu isteklerinin karşılanması gerekir. Bu istekler, miras hukuku alanına ait olmayıp, kişiler hukukuna aittir. Bu sebeple, kişiler hukukuna ilişkin TMK m. 25 yer alan saldırıyı önleme, saldırıya son verme ve hukuka aykırılığın tespiti davaları ile korunur²⁸. Miras hukukuna ilişkin öngörülen davalar ise miras sebebiyle istihkak, tenkis, mirasın reddi müessesleri malvarlığına yani terekeye ilişkin davalardır.

²⁴ İMRE, Zahit/ ERMAN, Hasan: Miras Hukuku, 11. Baskı, İstanbul, 2015, s. 58; SEROZAN, Rona/ ENGİN, Baki İlkey: Miras Hukuku, 4. Baskı, Ankara, 2014, s. 286.

²⁵ SEROZAN, Rona: Mirasçıya Geçen ve Geçmeyen Haklar, Mirasçının Aslından Kazandığı Haklar ve Miras Bırakanın Ölüm Sonrasına Uzanan Haklar, Prof. Dr. Nihal Uluocak'a Armağan, İstanbul, 1999, s. 315.

²⁶ SEROZAN/ENGİN, s. 287.

²⁷ Kişinin ölümünden sonraki dileklerinin parasal açıdan yakınlarla ağır yükümlülükler içermesi halinde örneğin ünlü bir heykeltıraşa mezarın yaptırılmasının talep edilmesi halinde bu dileğin artık "yükleme" olarak değerlendirilip ölüme bağlı tasarruf şeklinde yapılması gerekir. SEROZAN/ENGİN, s. 287.

²⁸ PETEK, Hasan: Kişilik Değerlerinin Ölümünden Sonra Korunması, Ankara, 2015, s. 308 vd.; SEROZAN, s. 315.

5. KİŞİNİN HAYATTA İKEN DEFİN YERİNİ BELİRLEMESİ ŞEKİL ŞARTINA TABİ DEĞİLDİR

Bir kimsenin hayatta iken, öldüğünde kendi cesedi ile ilgili talepleri bulunması halinde, bu talepler açısından herhangi bir şekil şartı zorunluluğu yoktur. Bununla birlikte, ispat açısından bir kimsenin cesedi üzerindeki isteklerini ölüme bağlı tasarruf ile açıklaması daha uygun olacaktır. Ölen kişinin ilan edilmiş bir iradesi yoksa dini inançları (örneğin dindarlığı veya dinsizliği) ve postmortem (ölüm sonrası) kişilik hakları nedeniyle, onun hayattaki davranışlarından yola çıkılarak varsayılan iradesine göre hareket edilmesi gerekir. Kişinin varsayılan iradesinin tespiti için ölenin daha önceki ifadeleri, davranışları veya tanık ifadeleri dikkate alınmalıdır²⁹. Sonuç olarak denilebilir ki; kişinin hayatta iken defin yeri veya cenaze töreni ile ilgili istekleri herhangi bir şekil şartına tabi değildir. Kişi bu konudaki iradesini yazılı ve sözlü olarak belirleyebilir. Ayrıca kişinin açıkça irade beyanında bulunmasına da gerek yoktur, kişinin hayatta iken davranışlardan veya tutumlarından çıkarılabilen varsayılan iradesi tespit ediliyorsa, bunlar dikkate alınmalıdır. Örneğin, kişi sağlığında yakın akrabasının defnedildiği yere itiraz etmiş veya memleketine defin edilmek istemediğini ve ikamet ettikleri şehirdeki mezarlığa defnedilmenin daha mantıklı olacağını söylemiş ise, artık bu düşünceleri dikkate alınmalıdır.

6. DEFNEDİLECEĞİ YERE İLİŞKİN TALEBİ YERİNE GETİRECEK KİMSELER

Kişinin ölümünden sonra kişilik haklarının korunmasını kabul etmek, tek başına sorunu çözer nitelikte değildir. Ölüm olayı ile birlikte kişilik sona ereceği için ölen kişinin haklarını kimin kullanacağını da belirlenmesi gerekecektir. Kişi hayatta iken ölümünden sonra bu haklarını koruması için bir kimseyi yetkilendirme hakkına sahiptir³⁰. Bu yetkilendirme işi de, defin yeri belirlemekte olduğu gibi, herhangi bir şekil şartına tabi değildir. Yani bir kişi ölmeden önce kendisinin defnedilmesi istediği yer ile ilgili olarak bir akrabasını veya arkadaşını yetkilendirmiş olabilir. Ancak kişi hayatta iken bu taleplerini bir vasiyetname ile düzenlemiş ve vasiyeti yerine getirme görevlisi de atamış olabilir. Bu durumda yetkili vasiyeti yerine getirme görevlisidir³¹. İşte kişinin kendi

²⁹ MAYER, s. 33; MAURER/ KERSTING, s. 10.

³⁰ OTT/ GRIEDER, s. 629. Yazara göre, ZGB Art. 392 (TMK M. 426) düzenlenen temsil kayımlığı hükümleri kıyasen kişilik haklarının korunması için de tanınmalıdır. Bkz. OTT/GRIEDER, s. 629.

³¹ CONWAY, Heather: The Law and the Dead, London, 2016, s. 93; KOCAAĞA, Köksal: Vasiyeti Yerine Getirme Görevlisi, Ankara, 2006, s. 40.

iradesi ile belirlediği bu yetkili kimseler, vefat edenin yakınlarından öncelikli konumdadır. Ayrıca bir kimse örneğin cenazesinde misafirlere verilecek ikramlar konusunda başka bir kimseyi, adına bir kimseye yardım edilmesi konusunda başka kimseyi, kendisinin istediği şehre gömülmesi konusunda başka bir kimseyi yetkilendirmesi mümkündür. Bu istekleri yerine getirme konusunda yetkilendirilen kimseler kendi istekleri doğrultusunda değil, ölenin iradesi ve istekleri doğrultusunda hareket etmeleri gerekir.

Talepleri yerine getirme konusunda açık veya örtülü herhangi bir şekilde yetkilendirme yapılmamışsa, bu durumda istekleri yerine getirmekle yükümlü kimseler yakınlardır. Bu durumda yakınların konumu ikincil nitelikte olup sadece yetkilendirme olmaması halinde kullanılır³². Akraba kavramından farklı olarak yakınlar, kişinin vefat etmesinden önce sıkı ilişki içerisinde olduğu kimselerdir³³. Aile hukuku anlamında hısımlık kavramından farklı bir içeriğe sahiptir. Yine bu kavram, miras hukukundaki mirasçılar sıfatından da farklıdır. Yakınlık kavramını, kişinin yasal veya atanmış mirasçıları sınırlandırmak doğru olmayacaktır. Bu nedenle, hayata iken beraber yaşadığı eşi, hayat arkadaşı, çocukları, anne babası, torunları, kardeşleri veya diğer akrabaları bu kapsamda kabul edilir. Yetkilendirilmiş kişinin ölenin kişilik haklarını bizzat ihlal etmesi halinde veya ihlal edilmesine ses çıkarmaması halinde, yakınların her birinin dava açma hakkına sahip olduğu kabul edilmelidir³⁴. Yine yetkilendirme olmadığı için eş tarafından defin yerine ilişkin talep yerine getirilirken bir ihlal gerçekleşmesi durumunda, diğer yakınların dava yoluyla müdahale etmesi de mümkündür.

7. KİŞİNİN İRADESİNDEN TESPİT EDİLEMİYORSA DEFNEDEBİLECEĞİ YERİ KİM BELİRLER?

Kişi hayatta iken açık veya örtülü olarak defin edileceği yere ilişkin herhangi bir irade beyanında bulunmamışsa veya varsayılan iradesinden herhangi bir tespit yapılamıyorsa, bu durumda cesedin nereye defnedileceği konusunda karar verecek kişiyi tespit etmek gerekir.

³² MAURER/ KERSTING, s. 10; PETEK, s. 125.

³³ Birleşik Krallık Hukukunda, 2008 tarihli Kremasyon Talimatnamesi (The Cremation (England and Wales) Regulations 2008) m. 15'te yakın akraba kavramı tanımlanmış olup, bu kavram aile kavramından farklı bir içeriğe sahiptir. Bu düzenlemeye göre "yakın akraba", ölenin dul kadın veya erkek eşi ya da ölenin hayatta kalan hayat partneri, ölen kişinin ebeveyni veya çocuğu, ya da genellikle ölen kişiyle ikamet eden diğer akrabaları veya ölü doğan bebeğin ebeveynidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. CONWAY, s. 71.

³⁴ PETEK, s. 125,126.

Öncelikle belirleme yetkisine sahip yakınlar, genellikle aile ve akrabalarıdır. Günümüzde, “aile” kavramı yasal olarak belirlenmiş olup, etik ve kültürel farklılıklara tabidir. Hukuki olarak, bir aile grubu yalnız evlilik ile akraba veya yakınlığa dayanabilir; ancak kan ilişkisi veya hukuk düzeni tarafından tanınmayan evlilik ilişkisi olmaksızın de facto ilişkiler olabilir. Aile sınıflandırmaları, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik grup sınıflandırmalarına göre daha dar ve katı olma eğilimindedirler³⁵. Günümüzde anne, baba ve çocuklardan oluşan geleneksel çekirdek aile yapısına meydan okuyan birliktelikler yakınlık kavramını da etkilemektedir. Bu anlamda kişilik hakkı kapsamında yakın kavramı, aile veya mirasçı sıfatının ötesindedir³⁶. Amerika’da görülen bir davada, merhumun annesi ve kardeşi, merhumun Ortodoks Yahudi inancına göre cenaze töreni ve ardından gömmek için ceset üzerinde hâkimiyet kurdular. Buna, merhumun beş yıllık hayat ortağı tarafından karşı çıkılmış; herhangi bir kayıt olmamasına rağmen kişinin yakılmak istediği belirtilmiştir. Mahkeme, ikisi arasında var olan yakın, eş-benzeri ilişkiyi kabul etmiş ve hayat arkadaşının ölenin taleplerinin temsilcisi olduğunu tanımıştır³⁷.

Genellikle bir kişinin ölümünden sonra defin yerinin tespiti yakınlar arasında tartışmasız bir şekilde belirlenir³⁸. Ancak bazı durumlarda yakınlar arasında cenazenin nereye defnedileceğinin tespiti uyuşmazlıklara ve hatta tartışmalara neden olabilir. Bu durumda hangi yakının iradesinin diğer yakınların iradesinden üstün olduğunun tespit edilmesi gereklidir. Türk Hukukunda, mezarlıklar ve ölümlerin defnine ilişkin hükümler içeren 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu’nda ve Mezarlık Yerlerinin İnşası İle Cenaze Nakil Ve Defin İşlemleri Hakkında

³⁵ SLABBERT, Magda: Burial Or Cremation – Who Decides?, De Jure (Pretoria), vol. 49, n. 2, Pretoria 2016, s. 236.

³⁶ SMOLENSKY, Kirsten Rabe: Rights Of The Dead, Hofstra Law Review, Vol. 37, 2006, s. 784; SLABBERT, s. 236.

³⁷ Bkz. Stewart v. Schwartz Brother-Jeffers Memorial Chapel Davası, 606 N.Y.S.2d 965,966 (Sup. Ct. 1993). Yine Amerika’da, Betty Brannam v Edward Robeson davasında, ölen kimse hayatta iken cesedinin yakılması konusunda temsilci beraber yaşadığı ve üç çocuğunun annesini olan hayat ortağını yetkilendirmiştir. Hayat ortağı temsilci, ölenin uzatmalı eşi ile irtibat geçmiştir. Uzatmalı eş yakılmak yerine gömülmesini talep etmiş ve yakılma istemine itiraz etmiştir. Merhumun yazılı irade beyanı cenaze evine verilmesine rağmen, cenaze evi resmi eşi olmaması sebebiyle bu talebi reddetti. Bunun üzerine hayat arkadaşı cenaze evini ölenin isteklerini uymakla yükümlü kılan karar aldırdı. Bkz. Betty Brannam v Edward Robeson Funeral Home Davası, No 43141/96 (N.Y. Sup. Ct. Nov 14, 1996).

³⁸ MAYER, s. 161; SLABBERT, s. 231; SMOLENSKY, s. 770.

Yönetmelikte defin yerine karar verme yetkisine ilişkin herhangi bir hüküm yoktur. Söz konusu duruma ilişkin bir hukuk boşluğu vardır.

Bu konuya ilişkin Almanya’da dava konusu edilen bir ihtilafta, ölenin torunu tarafından, ölen kimsenin oğlunun hazırladığı cenaze yerine ve törenine itiraz edilmiştir. Torunu, dedesinin ölümünden kısa bir süre önce kendisini vasiyetnameyi yerine getirmekle görevlendirdiği ve yine dedesinin defin yeri belirlemek konusunda nenesine yetki verdiğini belirterek, defin işlemine karşı mahkemeden geçici tedbir talep etmiştir. İlk derece mahkemesi, daha fazla tanık olduğu düşüncesiyle torun lehine karar vermiştir. Merhumun oğlu ise bu kararı temyiz etmiştir. Bölge Mahkemesi şu şekilde karar vermiştir:

“Her şeyden önce, ölen kişinin nerede ve hangi koşullarda gömülmesi sorusu, merhumun ömrü boyunca tespit edilen ifadelerine ve iradesine göre belirlenir. Bu iradeyle, merhum vasiyetname yoluyla veya hatta sözlü olarak talimatlar vermişse, o zaman bu talimatlara ölümünden sonra yakınlar tarafından saygı gösterilmesi gerekir. Ancak, ölen tarafından böyle bir ifade tespit edilemezse, ölenin akrabaları, son işi halletme izni olan kişiler olarak düşünülür. Mahkemeler, yakın akrabalar arasında uyumsuzlukların olası bir sıralamasını belirlemek için 1934 yılından itibaren geçerli olan bir kanundan dayanak alırlar:05.15.1934 tarihli Kremasyon Kanunu (Gesetz über die Feuerbestattung) § 2 Abs. 3’e göre, yakınlar arasında cenaze türüne ilişkin anlaşmazlık olması halinde sırayla şunlar yetkilidir; Eş, yetişkin çocuk, anne ve baba, dedesi, yetişkin kardeşler ve torunlar”³⁹.

Türk Hukukunda, Alman Hukukunda⁴⁰ olduğu gibi ceset üzerinde tasarrufa ilişkin uyumsuzluk olması halinde, kimin iradesinin dikkate alınacağına ilişkin doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak kişinin ölümünden sonra yakınlarının ceset üzerinde tasarrufuna (post-mortal kişilik hakkı ile ilgili) ilişkin hukukumuzda iki düzenleme yer almaktadır:

Norm 1: Şehitlik Yönetmeliği “Şehitliği Defin Süreci” başlıklı madde 5:

“Şehitliğe defin kararı veren makam tarafından hayatını kaybeden kişinin sırasıyla eşinden, en büyük reşit çocuğundan, anasından,

³⁹ **LG München II, Urteil vom 19.07.2012, Az.: 8 S 1752/12;** <https://www.juris.de/jportal/prev/SBLU000046913>.

⁴⁰ Avusturya Hukukunda Tirol eyaleti dışındaki tüm federal devletler, cesedin akıbeti hakkında, eşinin, merhumun çocuklarının, ebeveynlerinin ve ardından yakın akrabalarının yetkili olduğunu düzenlemişlerdir. Bkz. MAYER, s. 161.

babasından, en büyük reşit kardeşinden hangi şehitliğe ya da mezarlığa defin yapılmasını talep ettiğine dair yazılı beyan alınır ve bu beyan defin yapılacağı il valiliğine bildirilir. Söz konusu beyan belirtilen sıraya uygun olarak hayatını kaybeden kişinin yalnızca bir yakınından alınır”.

Bu düzenlemeye göre, şehit olan kimsenin nereye defnedileceğine öncelikle eşinden yoksa en büyük reşit çocuğundan yoksa annesinden, babasından en son en büyük kardeşinden alınan yazılı beyan sonucunda karar verilir.

Norm 2: Organ Ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması Ve Nakli Hakkında Kanun “*Ölüden Organ Ve Doku Alma Koşulu Ve Cesetlerin Bilimsel Araştırma İçin Muhafazası*” başlıklı madde 14:

“Bir kimse sağlığında vücudunun tamamını veya organ ve dokularını, tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlar için bıraktığını resmi veya yazılı bir vasiyetle belirtmemiş veya bu konudaki isteğini iki tanık huzurunda açıklamamış ise sırasıyla ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası veya kardeşlerinden birisinin; bunlar yoksa yanında bulunan herhangi bir yakınının muvafakatiyle ölüden organ veya doku alınabilir”.

Kişi hayatta iken organların alınmasını yasaklama hakkına sahiptir. Bu durumda yakınlar, kişinin iradesinin aksine organlarının nakline karar veremezler. Daha önce belirttiğimiz üzere, kişiliğin ölüm sonrası korunması kapsamında ceset üzerinde öncelikli belirleme yetkisi kişinin kendisindedir. Ancak bu konuda ölenin bir irade beyanı yoksa organ nakli konusunda belirleme hakkı, ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları anne veya babası veya kardeşlerinden birisi; bunlar yoksa yanında bulunan herhangi bir yakındır. Ölüm sonrası ceset üzerindeki diğer kişilik haklarından farklı olarak, burada özellik arz eden durum, ölüm anında ölenin yanında bulunma zorunluluğudur. Yani ölüm anında yanında bulunmayan yakınların yetkisi söz konusu değildir. Kanunda belirtilen aynı derecedeki kimselerden anne veya baba ya da reşit çocuklar organ nakli konusunda ihtilaf düşerlerse, bu durumda organın alınmaması gerekir. Böyle bir durumda, ölümden sonra kişilik hakkının korunması ilkesi, kamusal üstün yarardan önceliklidir⁴¹.

⁴¹ AKINCI, Şahin: “Organ Nakillerini Güçleştiren Hukuki Problemler Bazı Çözüm Önerileri”, Sağlık Hukuku Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2006 Erzincan, Ankara, 2007, s.72; HAKERİ Hakan, Tıp Hukuku, 5. Baskı, Ankara, 2012, s. 166. Karşıt görüş bkz. Yazara göre dört reşit çocuktan üçü muhalefet etse bile sadece birinin irade beyanını organ nakli için yeterlidir. PARLAK, Şafak: “Organ Bağışı ve Organ Naklinde Ortaya Çıkan Sorunlar” TBBB, Sayı 83, Yıl 2009, s. 213; kanunda anne veya baba dediği için

Kanaatimizce, bu iki normun kıyas yoluyla uygulanması mümkün değildir. Öncelikle organ nakline ilişkin düzenlemelerde yer alan yanında olma şartının defin yerinin tespiti açısından bir önemi yoktur. Ayrıca ölüden organ nakli alınmasının zamana karşı yarış niteliğinde olması sebebiyle yanında olanların rızası aranmıştır. Oysa defin yeri için böyle bir yarış söz konusu değildir. Yine bir diğer husus, organ naklinde kamusal menfaat vardır, başka bir deyişle başka kimsenin veya kimselerin verilen organlar nedeniyle menfaati söz konusudur. Ancak defin yerinin belirlenmesinde benzer bir menfaatten bahsedilemez.

Bir diğer düzenleme olan şehitlerin defin yerinin belirlenmesi, özel bir düzenleme niteliğindedir. Şehitlik hukukumuzda tanımlanmamış olmamakla beraber, vatan savunmasında hayatını kaybedenlere verilen millî bir kıymet takdiridir⁴². Bu sebeple, şehitliğe defnedilecek kimseler, defin kararı ve defin süreci ile ilgili özel düzenlemeler bulunmaktadır. Şehitler ile diğer kimselerin cesetlerinin aynı hukuki değere sahip olduklarını söylemek mümkün değildir ve bu sebeple aynı seviyede değere sahip olmayan bu olgular sebebiyle kıyasta uygun olmaz. Şüphesiz her kişinin vefat etmesi ile birlikte yakınlarının bu vefat olayı sebebiyle üzüntü, acı duyacağı tartışmasızdır. Hukuki değer farklılığının sebebi, devletin şehitler verdiği için önem ve cenaze töreninden defnedileceği yere ilişkin özel ve oldukça kapsamlı bir düzenleme yapmasıdır. Ayrıca şehitlik yönetmeliğinde yer alan, defnedileceğe yere karar verecek kimsenin yazılı beyanı şartı, alelade kişiler açısından gereksiz bir şart niteliğinde olur. Şöyle ki; kişinin yaşarken defnedileceğe yere ilişkin varsayılan rızası yeterli iken; yakınları açısından yazılı şekli şartı aramak mantıkî açıdan doğru değildir.

Yukarda açıklanan nedenlerle, defin yerinin tespitine ilişkin doğrudan veya kıyas yoluyla uygulanacak bir hukuk kuralı mevcut değildir. Ancak gerek ölümden sonra kişilik haklarına ilişkin özel düzenlemelerde, gerekse aşağıda belirtilecek kararlarda ölenin hayatta kalan eşinin öncelikli belirleme yetkisine sahip olduğu söylenebilir. Bu konuya ilişkin bir mahkeme kararında, yakınların cesedin gömülmesi ile

ikisinden birinin oyunun yeterli olduğu hakkında bkz. GÖKÇEN, Ahmet: Organ ve Doku Nakli Üzerine Düşünceler, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 77. Türkiye için tercih edilmesi gereken sistemin zimni onay sistemi olması gerektiği yani ancak alınması konusunda bir yasaklama bulunmuşsa organları alınmamalıdır. Aksi takdirde herkes organların zimnen alınmasına rıza göstermelidir. Bkz. ATAMER, s. 147-148.

⁴² Tanım için bkz. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, T. 04.12.2003; E. 2003/733; K. 2003/195.

ilgili olarak birtakım hakları ve görevleri bulunduğu belirtilmiştir. Ardından evli bir kişinin ölümüyle birlikte, hayatta olan eş, merhumun kalıntılarının ve gömülmesinin sağlanması konusunda en öncelikli hak sahibi olduğuna karar verilmiştir⁴³. Bir diğer mahkeme kararında, sıradan anlamda ceset üzerinde bir mülkiyet hakkı olmadığı, ancak hayatta olan eşe veya yakınlarından birine, ölenin bedeni üzerindeki haklarının korunması gerekli olduğundan mülkiyet hakkının tanınması gerektiğine karar verilmiştir⁴⁴.

Yine bir diğer mahkeme kararında, ceset üzerinde hâkimiyet ve defnetme konusunda öncelikli yetkinin eşe ait olduğu belirtilmekle beraber, hayatta kalan bir eşin ceset üzerindeki bu yetkisinden rızasıyla feragat etmesi veya başka bir türlü vazgeçmesi mümkün olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca hayatta kalan eş için bu yetkinin, yani cenaze töreni ve gömme hakkının mutlak anlamda olmadığı hususu da vurgulanmıştır. Örneğin, eğer bir eş, bu konudaki öncelik hakkını derhal beyan etmezse, defin için ceset üzerindeki hâkimiyet yetkisi, bir sonraki yakınına geçeceği belirtilmiştir⁴⁵. Ancak, ölüm anında normal bir ebeveyn ve oğul ilişkisinin yok ise, yetişkin bir çocuk, ebeveyninin gömülme biçimini ve yerini belirlemek için yakın akraba olarak en üst düzeyde bir hak talebinde bulunamaz⁴⁶.

Yine bir diğer mahkeme kararına göre, eğer ölen kişi defin için özel bir yer belirtmişse, öncelikli olarak o yer düşünülmelidir. Bununla birlikte, böyle bir durumun yokluğunda, hayatta olan eşin defin yerini seçme hakkı vardır. Hayatta kalan eş ile bir sonraki akrabası arasında herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa, o zaman eşin tercihi öncelikli olup, defin yeri ve zamanını ve elden çıkarılma şeklini eş seçer⁴⁷.

⁴³ Radomer Russ-Pol Unterstutzung Verein v. Posner Davası, 176 Md. 332 (Md. 1939); Bkz. STIMMEL, Stimmel/ SMITH P. C.: Rights and Obligations As To Human Remains and Burial, p. 12; <https://www.stimmel-law.com/en/articles/rights-and-obligations-human-remains-and-burial>; e.t. 08.02.2018.

⁴⁴ Lubin v. Sydenham Hospital Davası, Inc., 181 Misc. 870 (N.Y. Sup. Ct. 1943); e. t. 20.01.2018; <https://www.stimmel-law.com>.

⁴⁵ Southern Life & Health Ins. Co. v. Morgan Davası, 21 Ala. App. 5 (Ala. Ct. App. 1925); Bu yetkinin aynı zamanda bir görev olduğu ve yakınların bu görev kapsamında cesedi gecikmeden gömmekle yükümlü oldukları belirtilmiştir. Çünkü ölü bir beden potansiyel olarak tehlikeli olup, bir an önce imha edilmesi gerekir. Bkz. LAWRENCE, S. Grean/ PAUL, Hesse: Delay in Delivery of Cadaver to Next of Kin, 16 Clev.-Marshall L. Rev. 116, 1967, s. 117.

⁴⁶ In re Application Pursuant to Article 4200 of the Pub. Health Law, 196 Misc. 2d 599 (N.Y. Sup. Ct. 2003); e. t. 20.01.2018; <https://www.stimmel-law.com>.

⁴⁷ In re Estate of Barner Davası, 50 Misc. 2d 517 (N.Y. Sur. Ct. 1966); e. t. 20.01.2018; <https://www.stimmel-law.com>.

Hayatta kalan bir eş yoksa veya hayatta olan eşin defin yerini tespit etme hakkından vazgeçmesi durumunda, ölü bir kimsenin defnedileceği yere karar verme hakkı, merhumla olan ilişkileri sırasına göre yakınlarla verilir. Diğer bir deyişle, hayatta kalan bir koca veya eş yoksa sağ, merhumla olan ilişkileri sırasındaki sonraki akrabalıkta genellikle aşağıdaki sırada olmalıdır: Reşit çocuklar, ebeveynler, kardeşler ve dahası uzak akrabalar. Bu öncelik kuralı mantık çerçevesinde uygulanmalıdır. Bu kural esnek olup ve zamanın koşullarına göre sıralama değiştirilebilir⁴⁸. Bununla birlikte, yakınlarında eşit konumda yer alan iki veya daha fazla kişi olması ve bunlar arasında defnedileceği yer konusunda uyumsuzluk olması halinde, ölen kişiyle en yakın ilişkisi olan kişi tercih yapılır⁴⁹. Kişi öldüğünde hayatta kalan bir eşin yokluğunda, bir sonraki yakının ceset üzerindeki istekleri akrabalık yakınlığına ve onlarla ölen kişi arasındaki ilişkilere bağlıdır. İstisnai durumlarda, uzak bir akraba veya herhangi bir kan ilişkisi olmayan bir arkadaşın üstün bir hakkı olabilir⁵⁰. Ölen kişinin cesedinin gömüldükten veya yakıldıktan sonra kalıntılarının hâkimiyeti için aile bireylerinin haklarını belirlerken, mahkemeler açıkça önceliği merhumun kendi irade beyanına tanır. Ayrıca, ölen kişinin tercihi ölüme bağlı tasarrufa ve ölüme bağlı tasarrufa dayanmayan beyanlarına dayanarak belirlenebilir⁵¹.

⁴⁸ Pettigrew v. Pettigrew Davası, 207 Pa. 313 (Pa. 1904). Benzer kararlar için bkz. Darcy v. Presbyterian Hospital, 202 N. Y. 259, 95 N. E. 249 (1911); Bkz. St. John's Law Review, Dead Bodies--Disinterment--Damages (Gostkowski v. Roman Catholic Church, 262 N.Y. 320 (1933), 2014, s. 159.

⁴⁹ In re Estate of Weiss Davası, 2009 Phila. Ct. Com. Pl. LEXIS 236 (Pa. C.P. 2009)); e. t. 20.01.2018; <https://www.stimmel-law.com>.

⁵⁰ Pettigrew – Pettigrew Davası, 207 Pa. 313 (Pa. 1904)).

⁵¹ Sherman v. Sherman Davası, 330 NJ Super. 638 (Ch.Div. 1999); e. t. 20.01.2018; <https://www.stimmel-law.com>. Bir kişinin cesedinin gömülme veya bertaraf edilme konusunda eşi lehine yapmış olduğu tasarruf, merhumun zihinsel durumu koşullarına bağlıdır. Bununla birlikte, bir merhumun ayırt etme gücünden yoksun olduğu kanıtlanırsa, belirtilen istekler sonuç doğurmayacaktır. Karar için bkz. Rosenblum v. New Mt. Sinai Cemetery Asso Davası., 481 S.W.2d 593 (Mo. Ct. App. 1972). Türk Hukuku açısından ayırt etme gücünden yoksun olan kimsenin ölümden sonra kişilik hakkına ilişkin yaptığı tasarruf hükümsüz olacaktır. Türk Hukukunda ölüme bağlı tasarrufların ehliyetsizliği iptal sebebi olup, iptal edilene kadar bu tasarruf geçerlidir. Ancak kişinin defin yerinin tespiti, miras hukukuna değil kişiler hukuku alanına ait olduğundan ehliyetsiz kimse tarafından yapılması geçersizlik sebebidir.

SONUÇ

Bir kimsenin öldükten sonra cesedinin nereye gömüleceği konusu zaman zaman tartışmalara neden olmaktadır. Öncelikle tespit edilmesi gereken husus, kişinin ölümlü kalıntılarının ebedi bir şekilde ortadan kaldırılmasına dair uyumsuzluk, kişiler hukukuna ilişkindir. TMK m. 28 (ZGB Art. 31/1) gereğince kişilik hakkı ölümle birlikte sona erer. Ancak kişinin ölümü sonucunda, her ne kadar hak sahibi olmayacağı kabul edilse de, kişinin ölümünden sonra kişilik haklarının korunmasına imkân vermek gerekir. Örneğin kişi hayatta iken öldükten sonra bedeni üzerinde defnedileceği yerin tespiti, otopsi yapılmaması, organ nakli veya cesedinin yakılması gibi talep ve isteklerde bulunabilir. Bu taleplerinin yerine getirilmesi veya bu taleplerin ihlal edilmesi halinde dava açma imkânı, kişiliğin ölümünden sonra korunması kapsamındadır.

Kişinin hayatta iken öldükten sonra bedeni üzerinde karar verme hakkı öncelikle kendisindedir. Bu hakkına kişinin ölümünden sonra yakınları tarafından saygı gösterilmesi gerekir. Kişinin nereye defnedileceğine ilişkin kararı veya tespiti herhangi bir şekil şartına tabi değildir. Kişi, iradesini yazılı veya sözlü olarak beyan edebilir. Ayrıca bu irade beyanının açık olmasına da gerek yoktur. Kişinin kendisi hakkında defnedileceğe yere ilişkin herhangi bir beyanı bulunmasa bile, örneğin başka bir kimsenin gömüleceği yere itiraz etmiş ise artık itiraz ettiği yere gömülmesi uygun olmayacaktır. Bu kapsamda, öncelikli olarak kişinin iradesine bakılmalıdır, eğer açık bir irade beyanı yoksa “varsayılan iradesi” tespit edilip buna göre karar verilmelidir.

Kişinin defnedileceğe yere ilişkin bir irade beyanı yoksa ve varsayılan iradesi de tespit edilemiyorsa, bu durumda defnedileceği yere karar verme yetkisi yakınlarındır. Yakınların bu yetkisi, kişinin hayatta iken yaşantısına aykırı olamaz. Örneğin dindar bir kimsenin çocukları tarafından cesedinin yakılmasına karar verilmesi uygun değildir. İkincil nitelikte yetki sahibi olan yakınların kim olduğunun tespit edilmesi gerekir. Kişilik hakkı kapsamında “yakın” kavramı, aile hukukundan veya miras hukukundaki mirasçı kavramından bağımsızdır. Bu durumda, kişinin hayatta iken beraber yaşadığı, sevgi ve saygı duyduğu, karşılıklı yoğun duygusal ilişki içerisinde olduğu kimse yakındır. Bu sebeple, Şehitlik Yönetmeliği’nde yer alan hükmün diğer tüm kişilere uygulanması uygun değildir. Bu yönetmelikte belirtilen sıralama, kişinin eşi, en büyük reşit çocuğu, anası, babası, en büyük reşit kardeşi şeklindedir. Daha öncede belirtildiği üzere, hukuk sistemlerinde ve mahkeme kararlarında beraber yaşadığı eş genellikle en yakın olarak kabul edilmiştir. Ancak bu

şekilde bir genelleme her zaman için doğru sonuçlar doğurmayacaktır. Örneğin, bir aylık evli bir kişinin ölümü halinde, annesinden babasından uzak bir yere gömülmesini isteyen eşin iradesi her zaman için uygun sonuçlar doğurmaz. Veya bir kimse evli olmasına rağmen eşi ile beraber yaşamıyor, başka bir kişi ile uzun süreli bir birlikteliği var ve hatta bu birliktelikten çocuğu olmuş olabilir. Aralarında medeni hukuk bağlamında bir evlilik ilişkisi olmayan bu kişi ile ölene kadar ortak bir hayat sürmüş olabilirler. Bunun sonucunda, salt resmi nikâhlı eşi olduğu için uzun süredir irtibatları olmayan ve birbirleri arasında duygusal bir yakınlık bulunmayan kimseye defnedileceği yeri seçme yetkisi vermek uygun olmayacaktır. Bu sebeple, bir sıralama yapmak yerine akraba veya akraba olmayan yakın kişinin ceset üzerinde öncelikli defin yerini belirleme hakkına sahip olması gerekir.

KAYNAKÇA

- AKINCI, Şahin: Organ Nakillerini Güçleştiren Hukuki Problemler Bazı Çözüm Önerileri, Sağlık Hukuku Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2006 Erzinan, Ankara, 2007.
- AKİPEK Jale G./ AKINTÜRK Turgut/ ATEŞ KARAMAN Derya, Türk Medeni Hukuku - Başlangıç Hükümleri - Kişiler Hukuku Cilt I, İstanbul, 2016.
- ATAMER Yeşim: Ölüden Organ Naklinin Beraberinde Getirdiği Bazı Hukuki Sorunlar, MHB, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni 19, 2011, ss. 115-159.
- AYİTER Nuşin / KILIÇOĞLU Ahmet M., Miras Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 1991.
- BÜCHLER, Andrea: Die Kommerzialisierung von Persönlichkeitsgütern: Zur Dialektik von Ich und Mein, Archiv für die civilistische Praxis, 2006.
- CLAUSING, Marilee: The Acceptance of Brain Death as a Legal Definition of Death in Illinois: In Re Haymer, DePaul Law Review, Vol. 33, 1, 1983.
- CONWAY, Heather: The Law and the Dead, London, 2016.
- DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, TUFAN: Tük Özel Hukuku Cilt II, Kişiler Hukuku, İstanbul, 2017.
- GÖKÇEN, Ahmet: Organ ve Doku Nakli Üzerine Düşünceler, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Milenyum Armağanı, C.8, S.1-2, Y. 2000.
- HAKERİ, Hakan: Beyin Ölümü ve Hukuk, Medimagazin Sağlık Çalışlarının Gazetesi, <https://www.medimagazin.com.tr/authors/hakan-hakeri/tr-beyin-olumu-ve-hukuk-72-64-2175.html>; e.t. 26.01.2018.
- HAKERİ, Hakan: Tıp Hukuku, 5. Baskı, Ankara, 2012.
- İMRE, Zahit/ ERMAN, Hasan: Miras Hukuku, 11. Baskı, İstanbul, 2015.
- KACZYNSKI, Anika: Rechtliche Regelung der Organspende in Deutschland: Kritische Bestandsaufnahme des Transplantationsgesetzes und mögliche Reformvorschläge, Hamburg, 2011.
- KERRIDGE, IH/ SAUL, P/ LOWE, M/ McPHEE, J/ WILLIAMS, D.: Death, Dying And Donation: Organ Transplantation And The Diagnosis Of Death, Journal of Medical Ethics 2002.

- KOCA, Mahmut/ ÜZÜLMEZ, İlhan: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 4. Baskı, Ankara, 2017.
- KOCAAĞA, Köksal: Vasiyeti Yerine Getirme Görevlisi, Ankara, 2006.
- LAWRENCE, S. Grean/ PAUL, Hesse: Delay in Delivery of Cadaver to Next of Kin, 16 Clev.-Marshall L. Rev. 116, 1967.
- MAURER, Susan/ KERSTING, Daniel: Ist der Leichnam eine Sache?, Jusletter, 2011, 29.8.
- MAYER, Elisabeth: Der Umgang mit der Leiche, Dissertation an der juridischen Fakultät der Universität Wien, 2010.
- OĞUZMAN M. Kemal/ SELİÇİ Özer/ OKTAY-ÖZDEMİR Saibe, Kişiler Hukuku, İstanbul, 2016.
- OTT, Walter/ GLIDER, Thomas: Plädoyer für den Postmortalen Persönlichkeitsschutz, AJP 2001.
- ÖZBİLEN, Arif Barış: İnsan Kökenli Biyolojik Maddelere İlişkin Hukuki İşlemler, İstanbul, 2011.
- ÖZEL, Çağlar: Medeni Hukuk Açısından Ölüm Anının Belirlenmesi ve Ceset Üzerindeki Hakka İlişkin Bazı Düşünceler, AÜHFD, Cilt: 51, 2002.
- PETEK, Hasan: Kişilik Değerlerinin Ölümden Sonra Korunması, Ankara, 2015.
- SARBAY, Ben: Definitions of Death: Brain Death And What Matters In A Person, Journal of Law and the Biosciences, Vol. 3, Issue 3, 2016.
- SEROZAN, Rona/ ENGİN, Baki İlkay: Miras Hukuku, 4. Baskı, Ankara, 2014.
- SEROZAN, Rona: Mirasçıya Geçen ve Geçmeyen Haklar, Mirasçının Aslından Kazandığı Haklar ve Miras Bırakanın Ölüm Sonrasına Uzanan Haklar, Prof. Dr. Nihal Uluocak'a Armağan, İstanbul, 1999, ss. 311-317.
- SLABBERT, Magda: Burial Or Cremation – Who Decides?, De Jure (Pretoria), vol. 49, n. 2, Pretoria 2016.
- SMOLENSKY, Kirsten Rabe: Rights Of The Dead, Hofstra Law Review, Vol. 37, 2006.
- STEINBERG, Avraham: Organ Transplantation and Definition of the Moment of Death– Jewish Perspectives., 2012; www.hods.org; e.t. 01.06.2018.
- STIMMEL, STIMMEL& SMITH P. C.: Rights and Obligations As To Human Remains and Burial, <https://www.stimmel-law.com/en/articles/rights-and-obligations-human-remains-and-burial> ; e.t. 08.02.2018.
- TOKAT, Hüseyin: Türk Hukukunda Mezarlıklar, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı 2, 2016.
- WALLACE, Henry: Deadly serious – The Definition Of Death in New Zealand, The New Zealand Medical Student Journal Issue 21, 2015.

